

Jos van der Kooy: 'Muziek moet ook wel eens knarsen'

Dit jaar viert de Westerkerkgemeente in Amsterdam dat Jos van der Kooy vijftintig jaar organist van de Westerkerk is. Een mooie aanleiding om hem te portretteren in onze nieuwe rubriek *Op de orgelbank*, zij het dat de beantwoording van de geplande vragen wat uitgebreider uitviel dan de opzet van deze rubriek eigenlijk toelaat. Ook lokte de ene vraag de andere uit. Daarom ditmaal een wat uitgebreidere aflevering van *Op de orgelbank*.

Je bent in 1981 organist van de Westerkerk geworden. Er was in die tijd sprake van dat je organist van de Grote of Jacobijnerkerk in Leeuwarden zou worden. Hoe is dat toen gegaan?

Ik was daar benoemd tot docent aan de toenmalige Muziekpedagogische Academie, het latere Conservatorium, én tot

organist van de Grote Kerk, in beide gevallen als opvolger van Piet Post. We woonden nog hier (in Amsterdam, G.S.) op de Nassaukade maar waren bezig een huis te zoeken in Leeuwarden. Ik had m'n laatste kerst in de Engelse kerk aan het Begijnhof gespeeld en zou op 1 januari 1981 mijn kerkelijke functie in

TEKST EN FOTO'S:
GERCO SCHAAP

Leeuwarden aanvaarden. In de voorafgaande zomer was er een concertserie in de Grote Kerk; het laatste concert zou worden gegeven door “de nieuwe organist van de Grote Kerk”, zo stond al op een poster vermeld. Het concert van twee weken daarvoor werd gegeven door Simon C. Jansen, die het publiek alvast liet weten dat ik die nieuwe organist was. Waarschijnlijk was het een van Jansens laatste concerten, want kort daarna bleek hij ongeneeslijk ziek en op 23 oktober 1980 is hij overleden. Al vóór die tijd had men zich in Amsterdam afgevraagd: “Waarom gaat Jos naar Leeuwarden, er is hier toch ook wel iets te doen?” Toen hier een sollicitatieprocedure voor cantor-organist van de Westerkerk werd gestart, maakte ik dan ook een goede kans. Ik heb toen een groot risico genomen door mijn baan als organist in Leeuwarden op te zeggen, nog voor er sprake van was dat ik organist in de Wester zou worden. De eerste maanden van 1981 ben ik ingevallen bij diverse Amsterdamse gereformeerde en hervormde kerken, alvorens ik uiteindelijk werd benoemd in de Westerkerk. Het was geen eenvoudige beslissing. Het Leeuwarder Müller-orgel was juist *spic en span* gerestaureerd – prachtig orgel! – en ik had wel zin om in Friesland te gaan wonen. Hier hing dat orgel voor oud vuil aan de muur, de kerk was een bouwval en er was geen zicht op een kerk-, laat stáán een orgelrestauratie. Er zou een tijd komen dat ik alleen op het koororgel zou kunnen spelen. Begin jaren tachtig is de restauratie van de kerk er doorgekomen, dankzij een potje van toenmalig minister Brinkman dat bedoeld was voor enkele grote restauratiebouvakkers op peil te houden. Toen de kerk eenmaal in restauratie was, ging de toestand van het grote orgel zo snel achteruit dat toen vrij onverwacht ook de orgelrestauratie is rondgekomen. Die vijf jaar dat ik op het koororgel speelde was trouwens een leuke tijd want daardoor zat ik voor het eerst sinds jaren weer eens in de kerk (in plaats van boven bij de speeltafel). Het was dus geen keuze

‘Ik geloof in de vertaalslag van Reger op Hollandse orgels’

voor een orgel – ik ben nooit zo’n orgelgek geweest – maar voor deze gemeente en voor het cantoraat. In wezen heb ik voor het vak kerkmusicus gekozen.

De band met Leeuwarden is gebleven: tien jaar heb ik er met veel plezier lesgegeven, want het conservatorium was een broedplaats van vernieuwende ideeën, hoe je op basisniveau lesgeeft aan kinderen. Als ‘dank aan Leeuwarden’ heb ik in 1981 het presentatieconcert van mijn Prix d’Excellence in de Grote Kerk gegeven.

Op welk orgel voel je je het meest thuis?

(Na heel lang nadenken:) Buiten ‘mijn’ orgels in de Wester- en Bavo-kerk natuurlijk het Cavaillé-Coll-orgel in Haarlem, waar ik de afgelopen maanden veel op gespeeld heb om me voor te bereiden op de heringebruikneming. Maar ik denk ook aan het orgel in de St. Paul’s Cathedral in Londen, en vooral aan het Father Willis-orgel in de St. Stephen’s Church in Edinburgh, waarop ik vroeger veel concerten gegeven heb.

**‘Kunst
moet ook lelijk
kunnen zijn’**

Da's nou echt een instrument waar ik me één mee voelde.

Waar in Nederland zou je wel eens een kerkdienst willen spelen?

Ik denk toch dat ik het liefst hier speel. Je moet zó verweven zijn met een gemeente en met een predikant... Zomaar ergens een dienst spelen, dan zou ik me al gauw een *Fremdkörper* in de viering van die gemeenschap voelen. Je treedt dan in een soort intimiteit waar je niet hoort.

Wat trekt jou aan in de muziek van Max Reger?

Ik heb dat altijd geweldige muziek gevonden. Vanaf mijn elfde, twaalfde heb ik die muziek optimaal leren ken-

nen door Charles de Wolff. Toen de Oudekerkconcerten in Amsterdam werden verplaatst naar de Mozes en Aäronkerk heb ik hem daar nog eens de *Wachet auf* horen spelen. Ongekend zoals hij dat deed. Dat het lijkt of al die toonsoorten door elkaar heen gaan lopen, dat vond ik fantastisch. Later ging ik op avondretourtjes naar Zwolle om hem daar Reger te horen spelen. Programma's met Bach, Reger en Messiaen zoals ik ze nu zelf ook speel. En die grammofoonplaat waarop Max Reger zelf op dat *Welte-Organ* speelt, die ik grijs heb gedraaid, heeft ook bijgedragen aan mijn liefde voor Reger. Ik groeide natuurlijk op in een tijd waarin het in was om spannende akkoorden onder

psalm- en gezangmelodieën te zetten. Dat romantisch-harmonisch idioom sprak mij zeer aan, maar ook die continue registratiewisselingen en dat eeuwige gemoduleer. Määr: ik speel Reger liever op Hollandse orgels dan op de Duits-romantische orgels uit zijn tijd. Ik geloóf in die vertaalslag, ik vind dat zijn muziek er zelfs beter van wordt.

Welk nieuw orgelwerk spreekt jou het meest aan en wanneer ga je dat uitvoeren?

Ik heb altijd veel nieuwe werken onderhanden, die ik nu en dan eens herhaal of opneem... *Bios* uit 1995 van Piet Kee is niet nieuw meer maar heb ik met veel plezier gespeeld. En een heel mooi stuk voor viool en orgel van Wim de Rooter: *Whim*. Heel creatief gebruik van het orgel. Momenteel speel ik een meerdelig werk dat Jacques Bank voor mij geschreven heeft, *Tonal Colours*. Op vrijdag 7 april speel ik er een deel uit tijdens een concert met Michiel Borstlap in de Philharmonie in Haarlem. En ik kom toch altijd weer terug op dé klassieker van de avant-garde, *Pneoo* van Daan Manneke. Een goed geschreven stuk dat écht over het orgel gaat. Ik heb het op de dvd opgenomen die hier op vrijdag 28 april wordt gepresenteerd. Het zijn tóch allemaal Nederlandse werken die ik nu opneem...

Welke compositie ontroert je het meest?

Het *Adagio in E major* van Frank Bridge. De *Elegiac Romance* van John Ireland is ook ontroerend, maar het mooie van dat werk van Bridge is dat het zo **compact** is... Met geheel het hart en heel het verstand. Een paar weken geleden heb ik het nog op dat Bishop-orgel in de vrijgemaakte kerk in Nieuwerkerk aan de IJssel gespeeld. Dat klinkt daar fantastisch.

Aan welk werk heb je een hekel?

Derderangs werk, zeg maar tussen Bach en Mendelssohn ... Maar ook een stuk als *Annum per annum* van Arvo Pärt. Ik heb het gestudeerd, was er al een beetje ambivalent over. De maandag voordat ik het in de Bavo

Het Father Willis-orgel (1880) in het St. Stephen's Centre in Edinburgh.
"Da's nou echt een instrument waar ik me één mee voelde."

De Westerkerk aan de Westermarkt in Amsterdam.

zou uitvoeren, dacht ik: ik sta hier niet achter, hiermee geef ik de mensen stenen voor brood, en heb prompt een ander stuk gekozen. Het is mij te zweverig. Dan zweef ik liever op de manier van Frank Bridge.

Aan welk concert dat je de afgelopen jaren hebt gegeven bewaar je de beste herinnering?

Een heel bijzondere ervaring had ik in de Grote Kerk in Dordrecht, vorig jaar september. Ik speelde daar onder meer *Opus 135b* van Max Reger en het eerste Choral van Franck. Tijdens het concert had ik sterk het gevoel dat ik die romantische muziek op dát orgel echt op de huid zat. Het was dezelfde historische sensatie die je beleeft als je naar een schilderij kijkt of in een oude stad loopt, dat de grenzen van de tijd lijken te vervagen en dat je je volledig één voelt met het verleden. Henk van Os heeft dat zo goed beschreven in zijn boekje *Moederlandse geschiedenis* dat vorig jaar

als boekenweekessay verscheen. Zo'n moment had ik vorig jaar in Dordrecht.

Ook het inspelingsconcert van de Haarlemse Cavaillé-Coll was voor mij heel bijzonder. Op zulke momenten geloof je niet dat het echt gebeurt. Daar had ik me dan ook wekenlang op voorbereid, tot in de kleine uurtjes toe, maar in Dordrecht had ik maar één dag!

En je slechtste herinnering?

In 1977 heb ik een heel slecht concert gegeven in de Gereformeerde kerk – de Radiokerk – in Bloemendaal. Ik was me op dat moment aan het voorbereiden op het concours van Saint Albans en had te weinig aan dat concert gedaan. Ik schaamde me daar erg voor. Dat was een goede leer ...

Waar is het niet van gekomen in je leven?

Beiaard studeren. Muziek die over de stad heen klinkt, dat spreekt me erg

aan. Ik ben ook een tijd bezig geweest met hoofdvak theorie; ik wilde het liefst m'n brood verdienen als theorieleerling aan een conservatorium en zondags in een mooie kerk spelen. De orgelstudie ging echter nogal voorspoedig. Daarbij komt: orgel is al een tamelijk geïsoleerde studie – je zit veel op jezelf – maar bij muziektheorie ben je ook alsmaar aan 't lezen en schrijven ... Ik raakte sociaal geïsoleerd en ben daarom een koor gaan dirigeren en kinderen piano- en orgellessen gaan geven. Op m'n 28ste was ik evengoed hoofdvakleerling in Leeuwarden en even later kreeg ik die baan in de Westerkerk, dus het is allemaal goedgekomen.

Een groot aantal van je wensen is inmiddels gerealiseerd: hoofdorgel Westerkerk gerestaureerd, koororgel gerestaureerd, Bavo-orgel geherintoneerd, Cavaillé-Coll-orgel Haarlem gerestaureerd ... Heb je nog wensen?

Ja, ongelooflijk, hè? En vergeet niet

het Flentrop-koororgel dat in de Engelse kerk is gekomen ... Ik ben dan wel geen orgelgek, maar al met al heb ik me er wel voor ingezet.

Nog wensen? Niet zozeer op orgelbouwgebied, hoewel ... men heeft me gevraagd in het comité van aanbeveling voor de komst van een Engels-romantisch orgel in de Hooglandse kerk in Leiden. Dat is natuurlijk meer op afstand, maar het zou voor de Anglicaanse zangtraditie in de Hooglandse kerk heel goed zijn wanneer daar een orgel met de benodigde authentieke klankkleuren zou komen. Verder wil ik nog heel veel nieuwe stukken studeren en mensen naar het orgel blijven trekken.

Wat is volgens jou de beste manier om het orgel bij de samenleving te betrekken?

Door als organist midden in de samenleving te staan. Dat is punt één. Punt twee: aanknopen bij de toenevende belangstelling voor oude kerken van mensen die zeggen niet veel meer met het geloof te hebben, door muziek van goede kwaliteit te brengen. En ik denk dat Bach daarbij als grote magneet fungeert. Het doorsnee Concertgebouwpubliek heeft toch wat moeite met componisten als Liszt op het orgel. Drie: als organist jezelf zijn, wat Jaap Zwart ook zegt in jullie vorige nummer. Zódanig programmeren dat mensen een plezierige avond hebben. Zo doe ik het in de Bavo, ook wel met een modern stuk halverwege het programma, en de mensen zijn er nooit om weggebleven. Maar speel ook gewoon een stuk als de *Suite Gothique*, dat blijft een meesterwerk. Probeer een brug te slaan tussen de moderne muziek en het publiek. Zeg vooraf rustig dat je er zelf ook wel eens moeite mee hebt en dat mensen het niet mooi hoéven te vinden. Het moment in Bachs *Matthäus-Passion* waarop Judas tegelijk met Jezus zijn hand in de schotel doopt is beslist geen mooie muziek. Dat gaat van 'au' met die dissonanten. Als het over lelijke dingen gaat, mag muziek ook wel eens knarsen. Als kunst een afspiegeling van het leven is, moet kunst ook lelijk kunnen zijn! Dan is

het mooi van lelijkheid, want dan gaat het ergens over.

Welk orgelwerk moet iedereen – orgelliefhebber of niet – gehoord hebben?

De Toccata en fuga in d van Bach. In dat stuk zit echt de kern van goed en fantasierijk componeren en goed orgelgebruik. Bij improvisatielessen wijs ik wel eens op de klavieren, die zien er in het midden altijd het meest versleten uit. Maar kijk dan eens naar de d-moll: daarin wordt het héle klavier gebruikt! Het grote publiek heeft ook wel eens gelijk! Het is eigenlijk een heel modern stuk, het opent de deur naar avontuur: de *stylus phantasticus*. Dat moet iedereen gehoord hebben, en zo kom je uiteindelijk toch wel uit bij *Die Kunst der Fuge*.

Aan welk concert dat je de afgelopen tijd hebt gehoord, bewaar je de beste herinnering?

Aan een concert vorig jaar juli, tijdens het tweejaarlijkse festival in Saint Albans, waar drie kathedraalkoren aan meededen. Dan is het of je in de hemel bent. *Britannia rules the heavens* ...

Met welke niet meer levende organist zou je nog wel eens een avond willen doorpraten?

Met Jan Pieterszoon Sweelinck. Ik bewonder zijn muziek zeer, fascineert me in hoge mate, roept ook vraagtekens op. Ik zou hem willen vragen waaróm hij componeerde zoals hij componeerde. Die enorme lengtes in zijn fantasieën waaraan je je over moet geven ... Hij leefde in een wereld die de tijd zo anders manipuleert dan wij in ons componeren...

... ?

Muziek is een kunst die zich afspeelt in de tijd. Een goede componist kan de tijd manipuleren. Er bestaan twee etudes van György Ligety waarvan de ene veel langer lijkt te duren dan de andere. Maar als je op je horloge kijkt, is het precies andersom: het 'korte' stuk duurt het langst. Een fantastische grap, hij zet je op het verkeerde been! Als muziek een tijds-kunst is, hoe ga je dan met die tijd-

vlakken om? Door het spelen van veel eigentijdse muziek raak je daarvan bewust, maar dáárdoor ga je dat ook in oude muziek steeds meer ontdekken. Ik zou Sweelinck niet eens zozeer willen vragen: hoe speel je dat?, maar wel: waarom zó, welke beleving zat daar achter?

Op welke organisten moeten we de komende tijd extra goed letten?

Geen idee. Als het om mijn eigen leerlingen gaat: dat zie je toch pas na een aantal jaren. Vaak zie je dat mensen na hun afstuderen een paar sensationele dingen doen en vervolgens inzaken. Jongens als Hayo Boerema en Sietze de Vries vind ik wel interessante organisten, maar dat is ook omdat ik ze beter ken. Zij kregen vroeger op de muziekschool in Groningen van dezelfde leraar les, hebben later allebei bij mij gestudeerd, maar hebben zich totaal verschillend ontwikkeld.

Welke organisten fascineren jou nog steeds?

Het spel van Piet Kee heeft me altijd bovenmatig geboeid; Thomas Trotter en John Scott vind ik zeer goede organisten. En, kijkend naar het verleden: op iemand als Jeanne Demessieux raak ik nooit uitgeluisterd. Die wist hoever ze te ver kon gaan. Dat is moedig orgelspel, daar gaan m'n haren – voor zover ik die nog heb – recht van overeind staan.

Wie zou volgens jou een perfecte staatssecretaris voor cultuur zijn?

Dat zou ik zelf wel zijn. Daar heb ik wel ideeën over, maar die kosten veel geld. Maar liever nog minister. Dan zou ik toch écht iets aan die vervlaking gaan doen.

Hecht je aan jubilea?

Er staat ergens in de Bijbel: "Viert uw vierdagen". Muziek en gemeentezang zijn in de Westerkerk belangrijke items. Daarom hebben kerkenraad en predikant dit jubileum aangegrepen om dingen die ik hier normaal óók doe – het geven van een lezing, lunchpauzeconcerten, concerten met anderen, samenzang – wat extra aandacht te geven.

Vervolg op pagina 10

